

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВОГО СТАНУ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Іванчук С.І.

У даній статті запропонована модель діалектики виникнення та попередження кризи на підприємстві.

In this article the model of dialectics and the prevention of crisis in the enterpris.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку світової та національних економік відображають зміну ролі та можливостей підприємств у забезпеченні власної конкурентноспроможності, стабільності функціонування та протистояння кризовим тенденціям та викликам. Зростає роль зовнішніх чинників, які формують та призводять до погіршення функціонування підприємств, кризи виробництва та банкрутства. Автотранспортні підприємства, які є обслуговуючою ланкою, особливо чутливі до стану розвитку економіки, замовників транспортних послуг як з боку підприємств, так і населення. Проте, це не знижує вагомості внутрішнього потенціалу підприємства у реалізації якісної стратегії управління та розвитку, розробці антикризових та посткризових програм своєї діяльності.

Це в свою чергу потребує дослідження теоретико-методологічних питань сутності криз на підприємстві, їх видів та форм прояву, підходів до діагностики ймовірності та рівня кризового стану підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення теоретичних питань оцінки криз на підприємствах, підходів до виявлення банкрутства та розробки антикризових стратегій достатньо широко представлене у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених. В роботах М. Туган-Барановського, Й. Шумпетера, Пігу, Ф. Хейна, та ін. Значна увага приділена науковим обґрунтуванням кризових циклів в економіці та на підприємствах. Широке коло робіт присвячене питанням проведення фінансової та економічної діагностики банкрутства підприємств (Альтман, Бівер, Ковальов, Шеремет, Єльчанінов, Терещенко, Костирко, Логіненко та ін.). В той же час низка аспектів проблематики забезпечення антикризового розвитку підприємств, особливо на галузевому рівні, не мають системного та послідовного вивчення.

Цілі статті. Визначення умов формування кризи на автотранспортному підприємстві та розробка заходів, що упереджують її прояв та поширення.

Основний матеріал. В першу чергу розглянемо питання сутності та класифікації кризи на підприємстві. Криза як об'єкт дослідження достатньо широко вивчається та аналізується в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених [8,10,9,7,6,5,4 та ін.].

Щодо визначення сутності кризи на рівні підприємства відзначимо досить широке коло поглядів серед вітчизняних та зарубіжних дослідників, озновні з яких:

- 1) рівень здатності підприємства до розвитку;
- 2) стан, за якого управління неадекватне потребам розвитку факторів, здатних;
- 3) подія, що дестабілізує діяльність;
- 4) перехід від одного стану (стадії розвитку) до іншого;
- 5) процес деструктивного впливу на роботу підприємства;
- 6) система факторів, здатних перервати нормальну діяльність

Так, криза розглядається як критична, нечікувана подія чи ситуація, яка змінює, переважно дестабілізує, умови функціонування підприємства. Дестабілізація стану підприємства посилюється критичною обмеженістю часу, необхідного для обґрунтування та прийняття антикризових управлінських рішень. Таке розуміння кризи з одного боку засвідчує переважно зовнішнє джерело кризи на підприємстві, з другого — обумовлює потребу постійного моніторингу умов та тенденцій функціонування підприємства, прояв яких може призвести до кризового стану підприємства.

Криза розглядається також як перелом, будь-яка якісна зміна процесу, перехід від існуючого стану до іншого, що суттєво відрізняється за основними параметрами. Тобто, зміни в умовах функціонування підприємства є ознаками та причинами для формування кризи підприємства. І, відповідно, позитивні зміни є свого роду формою прояву кризи у розвитку підприємства. Це надто розширює межі причин формування кризи на підприємстві, розмиває параметри нормального розвитку підприємства.

Широке коло експертів досліджує кризи через призму стадій розвитку підприємства, серед яких загальноприйнятими є становлення, зростання, стабільного розвитку (стійкості), спад та ліквідація. При цьому криза вважається чи не обов'язковою умовою переходу від однієї стадії розвитку до нової [1].

Наступний підхід полягає у трактуванні кризи як процесу, що триває протягом тривалого періоду часу (чи навіть постійно) і деструктивно впливає на характер управління і розвитку підприємства. Розуміння криз як триваючого процесу відображає постійний, перменентний характер кризи та її вплив на підприємство, і відповідно передбачає постійну потребу у відслідковуванні кризи та наявності відповідних програм упередження чи подолання криз.

В контексті сучасної світової кризи окремим експертами пропонується розглядати кризу як процес, в якому раніше переоцінені (що набули нереально високої вартості до кризи) активи набувають своєї нової, реальної справедливої (на думку учасників ринку) вартості. Тобто, вони виокремлюють основний чинник (нереальність оцінки активів, що призводять до нерациональної (передкризової) поведінки суб'єктів господарювання та влади) для пояснення сутності сучасної кризи. Зазначений підхід можливо і виправданий для пояснення окремих криз, проте «провокує» визначення широкого кола сутності криз залежно від еволюції криз у масштабах національних та світових економік.

Криза розглядається як стан, при якому існуючі засоби досягнення цілей стають неадекватними, в результаті чого виникають непередбачувані ситуації і проблеми. Тобто, це такий стан, за якого нові завдання вирішуються за рахунок використання старих методів управління.

Досить поширеною позицією дослідників є обґрунтування кризи як переломної ситуації, вихід з якої є ключовим мотиваційним поштовхом для якісного розвитку підприємства та зміцнення його конкурентоспроможності.

Такий підхід найбільшою мірою пов'язаний із системою антикризового управління на підприємстві і показує домінуючу роль системи забезпечення прийняття та реалізації управлінських рішень на підприємстві.

Як бачимо, криза як стан підприємства з певними умовами розглядається як з позиції факторів, незалежних від підприємства (його системи управління), так і факторів, що безпосередньо залежать від управлінської поведінки підприємства. На нашу думку, це відображення окремих складових, що характеризують сутність кризи підприємства.

Зокрема, криза трактується як накопичення підприємством потенційних факторів, яке здатне перервати поточні та майбутні операції підприємства, впливаючи на людей та суспільство в цілому на фізичному, психологічному та екзистенціальному рівнях [2]. Таке визначення актуалізує роль людського чинника у виникненні, протіканні та подоланні кризи. Крім того, справедливо зосереджується увага на факторах, прояв та розвиток яких визначає причини кризи та характер їх протікання та подолання.

За наступного підходу криза сприймається через категорію здатності підприємства забезпечувати функціонування та розвиток підприємства за існуючих зовнішніх та внутрішніх умов. При цьому важливим критерієм тут виступає цільова стратегія та очікувані результати для конкретного підприємства. Таке розуміння кризи тісно пов'язане з поняттям антикризового потенціалу підприємства, під яким розуміється здатність господарського суб'єкта протистояти реальним та потенційним кризовим явищам у функціонуванні, зберігаючи тенденції до сталого розвитку [11]. Фактично кризою в цьому контексті є слабкий або ж відсутній антикризовий потенціал підприємства.

Узагальнюючи різні підходи до дослідження сутності кризи, зазначимо, що на нашу думку, під кризою для підприємства слід розуміти нездатність системи управління у розробленні та реалізації стратегії економічного розвитку підприємства адекватно реагувати на внутрішні і зовнішні ризики, виклики та загрози.

Зауважимо, що поняття «криза» пов'язано і з поняттям «ризик», що обумовлює методологію розробки будь-якого управлінського рішення. Якщо виключити з нього передбачення і очікування кризи, пропаде гострота сприйняття ризику, стануть несподіваними і від цього ще більш важкими не тільки кризові ситуації, але і цілком звичайні помилки.

В міру розвитку соціально-економічної системи спостерігається підвищення ролі людського чинника в антикризовому її розвитку, що означає не виключення кризи, не боротьбу з нею, а передбачення й упевнене, своєчасне і, по можливості, безболісне її подолання. Антикризовий розвиток — це не абсолютна відсутність кризи, а наявність таких криз, що є імпульсом успішного, із позицій інтересів людини, розвитку. Ціль і інтереси може мати тільки людина. Саме вони є основою розпізнавання криз і управління їх подоланням.

В організації чинниками кризи можуть розглядатися зниження якості продукції, порушення технологічної дисципліни, старіння технічних засобів, велика заборгованість по кредитах. Причиною можуть бути фінансово-економічні прорахунки, загальний стан економіки, низька кваліфікація персоналу, хиби системи мотивування. Симптоми кризи — поява перших ознак негативних тенденцій, стійкість цих тенденцій, ділові конфлікти, наростання фінансових проблем і ін. До проблеми виникнення кризи в організації можна підійти і із системологічних позицій.

Будь-яка організація є системою, тому що складається з взаємозалежних елементів, частин, компонентів і ін. і являє собою цілісність. При цьому розвиток організації, навіть при її кількісному рості, не змінює загальних характеристик її цілісності, якщо, звичайно, не відбувається її руйнації. Система в процесі своєї життєдіяльності може знаходитися або в стійкому, або в нестійкому стані.

Звичайно, боротися з кризою, яка має національні масштаби, окремому шлому чи середньому підприємству дуже важко. Але підприємства, здійснюючи гнучку політику, здатні значно послабити негативні наслідки загального спаду. Внутрішні фактори визначають розвиток підприємства регулюють його роботу. У загальному вигляді ці фактори можна поділити на чотири групи:

- 1) стратегія підприємства;
- 2) принципи діяльності підприємства;
- 3) ресурси та їх використання;
- 4) якість та рівень організації управління на підприємстві.

У свою чергу, ці загальні фактори охоплюють десятки конкретних факторів, що впливають на діяльність кожного підприємства по-різному. До внутрішніх факторів, що посилюють кризову ситуацію на підприємстві, належать:

- виникнення збитків підприємства, пов'язаних з незадовільною роботою на ринку, неспроможністю успішно конкурувати з іншими за видами та якістю транспортних послуг;
- різке підвищення рівня витрат на надання автотранспортних послуг через нераціональну структуру управління, застосуванням високозатратних технологій тощо;
- зниження рівня культури виробництва та обслуговування кваліфікаційного складу персоналу, технологічного рівня обслуговування, психологічної атмосфери управлінського персоналу та всього колективу підприємства, його впевненості в ефективній роботі;
- відсутність мотивації у персоналу підприємства.

Зазначені фактори призводять до порушення організаційного економічного механізму функціонування підприємства.

На нашу думку, негативні зовнішні умови функціонування підприємств, зокрема, автотранспортних, меншою мірою визначатимуть ймовірність настання кризи на підприємстві, ніж негативні (якими ми вважаємо в першу чергу некеровані) внутрішні умови. Оскільки, як вже зазначалось вище, домінуючим є людський, управлінський фактор у процесі розвитку (нормального, кризового чи антикризового) підприємства.

Наприклад, інфляція є чинником кризи, причиною інфляції може бути збільшення маси грошей, що пов'язана з великим державним боргом і неможливістю його погашення у визначений період часу. Симптомами же кризи можуть бути, наприклад, використання доларів у розрахункових операціях, не виправдане зростання заробітної плати, підвищення цін і ін.

Симптоми виявляються в індикаторах, стан та зміна яких відображає якість функціонування і розвиток організації, рівень прояву чи ймовірності прояву кризового стану на підприємстві.

При цьому стан показників може оцінюватися щодо встановленого нормативного розміру (допуски змін), і щодо один одного.

Симптомом кризового розвитку може бути або невідповідності показників закономірним співвідношенням або тимчасові параметри, наприклад, темп росту продуктивності праці повинен випереджувати темп зростання заробітної плати. Якщо цього не відбувається, збільшується небезпека кризи.

Симптоми не завжди відбивають причини кризи. Причини нерідко криються глибше зовнішнього прояву кризових ознак. Симптом — це початковий, зовнішній прояв кризових явищ, що не завжди характеризують дійсні причини кризи, але по котрим ці причини можна встановити. Оцінювати кризи треба не тільки по його симптомам, але і по причинам і реальним чинникам.

Подолання негативних зовнішніх та внутрішніх викликів на окремому підприємстві, зокрема, у сфері автотранспорту, можливий лише за умови реалізації антикризового управління на основі таких принципів та завдань:

— реалізація антикризового управління регулювання повинно бути узгодженим та єдиним на різних рівнях економічного середовища функціонування підприємства (на самому підприємстві, на галузевому рівні, на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях);

— апарат управління повинен постійно підвищувати свою кваліфікацію та розширювати інструментарій упередження та подолання криз та викликів;

— антикризова стратегія та антикризові механізми повинні бути адекватними сучасним потенційним реалізаціям функціонування підприємства;

— антикризове управління повинно бути цілеспрямованим та зорієнтованим на довгострокові стадії життєдіяльності підприємств;

— одним з пріоритетних завдань має бути забезпечення оперативності управлінського реагування на нові виклики, ризики та фактори умов функціонування підприємства;

— домінуючим ресурсом, використання якого має забезпечувати успішну стратегію розвитку підприємства має стати внутрішній потенціал розвитку підприємства;

— різні групи учасників діяльності підприємства (власники, менеджери, персонал, інвестори) мають забезпечувати узгоджену (одновекторну) антикризову стратегію, програму та політику.

Висновки і напрямки подальших робіт. Проведені дослідження теоретичних та методологічних аспектів сутності криз на підприємствах, складових формування криз на підприємстві засвідчують залежність обґрунтувань кризи від форм прояву як зовнішніх, так і внутрішніх криз. Кризи формуються через внутрішні та зовнішні причини. Вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на кризові явища проявляються на підприємстві по різному. Правильна внутрішня політика та стратегія нівелюють вплив зовнішніх чинників, що виносить на перше місце внутрішній потенціал антикризового управління. В той час як навіть за зовнішніх позитивних умов та чинників низький внутрішній потенціал управління може призводити до розвитку кризових тенденцій та кризи на підприємстві.

Модель формування кризи на підприємстві та її діагностики на підприємстві пропонується розглядати через взаємозв'язок факторів та симптомів кризи на підприємстві та підходів до її діагностики

Література

1. Forgue B. Nouvelles approches de la gestion des crises // Rev française de gestion. Paris, 1996. 108. В. 72-73
2. Roilh-Difort Ch. Crises: des possibilités' apprentissage pour l'entreprise // Rev française de gestion. Paris, 1996. 108. В. 81.
3. В. В. Біліченко, к. т. Н., доц. Методичні основи розробки проекту стратегічного розвитку підприємств автомобільного транспорту // Наукові праці ВНТУ, 2008, № 3
4. Воронина, В. М. Превентивное антикризисное управление промышленными предприятиями: диагностика и решения / В. М. Боронина.-М:Экономика, 2008
5. Ельчанинов Д.В. Современные проблемы управления предприятиями на этапе кризисного состояния [Текст]: монография. — Самара: Изд-во Самар. гос. экон. ун-та, 2007. — 104 с.
6. Костишко Л.А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства: Монографія. — 2-ге вид., переоб. і доп. — Х.:Фактор, 2008. — 336с.
7. Кривов'язюк І. В. Антикризове управління підприємством. Навчальний посібник -К.: Кондор, 2008 — 374с.
8. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. — К.: нац. торг.-екон. ун-т, 2001. — 580 с.
9. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві Монографія. — К.: КНЕУ, 2006. — 268 с.
10. Штангрет А. М., Копилук О. І. Антикризове управління підприємством Навч. посіб. — К.: Знання, 2007. — 335 с.